

DEMOKRATİK MEŞRUIYET VERSUS KARİZMATİK MEŞRUIYET

Halis Çetin

Öz

Siyaset ve sosyal bilimcilerin teorilerinin ve son seçimlerden (3 Kasım) sonra da Türk siyasal sisteminin ana konusu olan meşruiyet sorununu incelediğimiz bu çalışmada demokratik meşruiyet ve karizmatik meşruiyet (kahramanlık/karizma/liderlik) teorilerini karşılaştıracamız. Her iki teörinin de siyasal ve sosyal düşüncede ve Türk demokrasisindeki tarihsel, geleneksel ve felsefi kökenlerini irdeleyeceğiz. Bu çalışmada, daha detaylı olarak her iki meşruiyet tipolojisinin kendi siyasal iktidarlarını meşrulaştırmak için kullandığı temel değerleri/araçları da ayrıntılı olarak yorumlayacağız. Bu bağlamda, bireysel tercih ve toplumsal karar alma olgularını demokratik meşruiyetin; din, mitoloji, siyasal ve sosyal kültür, gelenek ve ideolojiyi de karizmatik meşruiyetin temel değerleri/araçları olarak inceleyeceğiz.

Anahtar Sözcükler

*Demokrasi, Karizma, Kahraman, Meşruiyet, Siyasal Kültür.
Democratic Legitimacy Versus Charismatic Legitimacy*

Abstract

This study analyzes the legitimacy theories that the main question that occupied political and social thinker and Turkish political system after the election. In this study, we will compare the theories of the democratic legitimacy and charismatic legitimacy (heroism, charisma, leadership). We will go on comparing further of these theories both by historical, traditional and philosophical roots in the political and social thought and Turkish democracy. In this study, in detail, examines and criticizes the means that these legitimacy typologies resorts to justify the political power: individual choices and social decision-making are conceived as the means of the democratic legitimacy; the religion, mythology, political and social culture, tradition and ideology are defined as the charismatic legitimacy means.

Key Words

Democracy, Charisma, Heroism, Legitimacy, Political Culture.

Giriş

Meşruiyet teorisinden yola çıkarak demokrasi, karizma ve Türkiye'deki demokratik kültür ve gelenek üzerine değerlendirme yapacağım bu çalışmada, özellikle son seçimlerle (03 Kasım 2002) ortaya çıkan meşruiyet tartışmalarına farklı bir açıdan bakmaya çalışacağım. Demokrasi ve demokratik meşruiyetin üzerine bina edildiği bireysel tercih ve toplumsal rıza ile karizmatik otorite, kahramana tapınma ve karizmatik meşruiyetin temel argümanı olan lider kişiselliğinin toplumu kuşatması ve bireysel iradeyi mutlak itaate dönüştürmesinin doğurduğu çatışmaların teorik kökenlerini irdeleyeceğim. Türk demokrasi geleneği içerisinde demokratik meşruiyetin ve karizmatik meşruiyetin yerini ve her ikisi arasındaki çatışma kaynaklarını ele alacağım. Türk demokrasisinde demokratik meşruiyet kaynaklarının zayıflığının sebeplerini ve bu zayıflığın ürünü olarak ortaya çıkan karizmatik meşruiyet arayışlarının demokrasi üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekeceğim. Türk demokrasi örneğinde demokratik meşruiyet ile karizmatik meşruiyet arasındaki çatışmanın doğurduğu meşruiyet, bütünleşme, katılım ve temsil krizlerinin kökenlerine inmeye çalışacağım.

Meşruiyet: Siyasal İktidarın Niçinliği

Meşruiyet; bir düşünce veya eylemin bir ana ilkedен veya ana sebepten hareket ederek haklılığını ispat etme arayışıdır (Cipriani, 1987:1). Bir ilk sebep arayışı olarak 'ideal' bir düzeni, sağlam bir temellendirmeyi, aşkın bir değer veya ilkeyi ve gelecek için davranış kalıplarını, dürtülerini içeren devletin popüler bir iktidar ve kuşatıcı bir bütünlük arayışı (Ferrarotti, 1987:23) olan meşruiyet, bir düşünce ve eylemin haklı bir kökene dayandırılıp rasyonelliğinin ispatlanması çabası olarak da değerlendirilebilir. Meşruiyet, kavram olarak eylemlerin, ilişkilerin ve iddiaların toplumsal kabul görececek hukuki, rasyonel, zorunlu, makul, doğal gerekçelere dayandırılmasıdır. Bu, insanların ve siyasal iktidarın temel bir yasaya göre hareket etmeleri ve sınırlandırılmaları anlamına gelir. Meşruiyet, siyasal iktidarın nüfuz alanı, iktidar sınırı olarak kabul edilmelidir. Aynı zamanda, bir fiilin hangi ilkeye göre tasdik edileceğinin referans kaynağını gösterir. Bu yüzden meşruiyet, siyasal olarak eylemlerin ve inançların kabul edilebilir ölçütlerinin belirlenmesidir. Yani meşruiyet, insanların nasıl ve niçin bir siyasal iktidara destek verdikleri ve desteklerini çektikleri sorunudur (Cohen, 1988:2). Geleneksel, dinsel, etnik ve kültürel farklılıklar, bireysel ve sınıfsal çıkarlar, sivil örgütlenmeler, siyasal, sosyal ve ekonomik beklentiler bu yapının meşruiyet kaynakları olarak karşımıza çıkar.

Meşruiyet, siyasal iktidarın amaçlarını ve eylemlerinin niteliklerini topluma kabul ettirme sorunudur. Bir meşruiyet kaynağı aramayan, düzenleyici ya da uygulayıcı gücünü bir 'yasa'ya bağlı kılmayan siyasal iktidar var olamaz. Bir ilkeye ya da yasaya gönderme yapılmadan siyasal iktidar kullanılamaz, sürdürülemez. İktidar, toplumu ne adına yönettiğini söylemeden, toplumdan onay almadan meşrulaşamaz. Aynı zamanda, hiçbir toplum da, saygı duyduğu ilke adına siyasal iktidara rıza göstermeden kendisini yönetmez. Kısaca, otoritenin (meşru güç) beslemediği bir güç ilişkisine siyasal iktidar adı verilemeyeceği; otoritesiz gücün, yasadışı uygulamanın, ilkesiz kullanımın her türlü sosyal ve siyasal düzenlemeyi imkansız kılan bir kaosa, krize ve meşruiyet bozumuna yol açacağı (Akal, 1991:7) gerçeği bizi toplum (rıza) ve siyasal iktidar (otorite) ilişkilerinde meşruiyetin olmazsa olmazlığına götürür.

Demokrasi: Siyasal İktidarın Anlamı ve Alanı

Demokrasi kavramı ilk kez Eski Yunanda Demos (halk) ve Kratos (yönetim/iktidar) kelimelerinin birleşmesinden doğan "halkın yönetimi" anlamında kullanılmıştır. Bu kavram, Eski Yunan sitelerinde yurttaş olanların ülke yönetiminde, meclislerde söz sahibi olmaları, yönetimin kararlarına katılıp denetlemeleri anlamında tarihsel bir geçmişe sahiptir. Bu bağlamda demokrasi kanunlar önünde eşitlik, düşünceyi ifadede eşitlik ve kişiyi ilgilendiren kararlara katılmada eşitlik (isonomoi, isogoria, isogrosia) anlamında en genel ifadesine ulaşmıştır.

Modern devlet sürecinde halk bütünlüğü yerine bireyin öne çıkması demokrasinin de anlamını ve alanını değiştirmiştir. Artık bir bütün olarak halkın beklentileri ve meşruiyet kaynaklığı yerini tek tek bireylerin meşruiyet kaynağı olduğu bireysel tercih, temel hak ve özgürlüklerin öncelendiği bir anlayışa bırakmıştır. Bu süreç demokrasinin alan/temsili olarak daralması (halktan bireye), meşruiyet kaynaklığı olarak genişlemesi (genel iradeden bireysel tercihe) anlamına gelmektedir. Demokrasinin bu gelişimi ile batı siyasal

dönüşümünün tarihi birbirini etkileyerek ve besleyerek gerçekleşmiştir. Sofizmin insanı her şeyin ölçüsü yapan ve insan aklının göreceliliğini savunan düşüncesi; Hıristiyanlığın Tanrı önünde her insanın eşit olduğu inancı; feodaliteden çıkışın aynı zamanda efendi-köle ilişkisinden, toprağa bağımlılıktan, mutlak iktidardan sınırlı iktidara geçişi temsil etmesi; Reform hareketleri ile siyasal iktidarın meşruiyetinin Tanrısal kökenler yerine insanlara dayandırılması ve dinin siyaset üzerindeki egemenliğinin yıkılışı; Rönesans'ın insanların eşitliğini ve aklın egemenliğini ilan etmesi; Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan sınıfsal farklılıkların siyasetin alanını genişletmesi ve özgürlükçü ve eşitlikçi teorilerin siyasal iktidarın amacını sorgulaması; Toplum Sözleşmesi teorileri ile iktidarın meşruiyet kaynağının devletten bireye veya topluma geçişi; Amerikan ve Fransız Devrimleri sonucunda anayasa ve hukukun üstünlüğü ile bireysel hakların koruma altına alınıp devletin sınırlandırılması, bireylerin siyasal iktidara katılımının ve onu denetlemesinin imkanlarının artması; II. Dünya Savaşı sonrası Liberalizmin etkisiyle totaliter ve otoriter devlet anlayışı yerine evrensel insan hak ve özgürlüklerinin güvencesi sınırlı devlet teorisinin yükselişi batının ve demokrasinin siyasal dönüşümünün kısa bir yol hikayesidir. Unutulmamalı ki bu, demokrasinin batıya özgürlüğünün değil batıya özgü bir sürecin demokrasinin hikayesidir.

Demokratik Meşruiyet: Bireysel Tercih ve Toplumsal Rıza

Modern demokrasi, meşruiyet sorununu pratik alana indirmiştir. Dinsel, geleneksel, metafiziksel ve mitsel kökenler yerine fiziki gerçeklerin belirleyiciliğinde siyasal iktidarın meşruiyetini oluşturmaya çalışmıştır. Bu bağlamda modern demokrasi, Tanrı yerine insanı, gelenek yerine kuralları, metafizik amaçlılık yerine fiziki araçlılığı, mitolojiler yerine kurumları, karizma yerine bireyi siyasal iktidarın meşruiyet kaynakları olarak ilan etmiştir. Uzun tarihsel evrimden sonra günümüzde demokrasi; halkın yönetime etkin katılımı, farklı düşüncelerin özgürce ifadesi, örgütlenmesi ve temsili, düşünce özgürlüğü, çoğunluğun yönetimi ve azınlığın haklarının korunması, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması ve hukukun üstünlüğü şeklinde özetlenebilecek bir dizi ilkenin çerçevesini oluşturmaktadır.

Demokrasi teorisinin en büyük dönüşümü siyasal iktidarın meşruiyet kaynağının (niçin yönetim?) toplum sözleşmesi ile devletten ve devleti oluşturduğuna inanılan subjektif değerlerden (din, gelenek, soy, karizma) alınıp topluma veya bireye verilmesidir. Toplumun ne olduğu sorusu demokrasi tarihinin en önemli sorusudur. Toplum sözleşmesi kuramlarında toplum iki farklı tanımlamayla daha doğrusu iki farklı amaçla ele alınır: tek tek bireylerden oluşan (atomistik) bir heterojen yapı (Hobbes ve Locke) veya bir, bütün, tek bir homojenik kütle (Rousseau). Birinci tanımda birey için devlet ya tüm haklarını devrettiği bir canavar/Leviathan (Hobbes) ya da tüm haklarının teminatı bir hakem (Locke) olarak karşımıza çıkar. İkinci tanımda ise toplum için devlet genel iradenin somutlaştığı egemen güçtür (Rousseau) (Barker, 1962). Tanımların farklılığı elbette farklı demokratik geleneklere ve uygulamalara yol açmıştır ama artık soya, dine, mülkiyete, geleneğe, kahramanlığa, şiddete, hileye dayalı yönetim anlayışı yerini toplumsal rızaya ve tek tek bireylerin tercihine dayalı bir sisteme bırakmıştır. Seçme ve seçilme hakkının genelleştirilmesi bu anlamda en önemli atılımdır. Modern demokrasinin meşruiyet kaynağı ve alanı

tamamen değişerek geleneksel, dinsel, kişisel ayrıcalıkların yerine toplumu oluşturan tüm bireylerin eşitliği ve özgürlüğü üzerine kurulu bir meşruiyet anlayışı yerleşmiştir. Birey ve bireysel tercihlerin üstünlüğüne olan inanç gereği bireyin üzerinde egemenlik olgusu olarak başka bir birey (karizma), bir kollektivite (gelenek, ulus, sınıf), bir metasosyal güç (din, mitoloji) ve hepsinden önemlisi bireyi düzenleme iddiasındaki bir hayat kurgusu (ideoloji) reddedilmiştir.

Demokrasi, bir yanda toplumun ne adına, hangi ilkelere göre (niçin) yönetileceği sorusuna cevap verirken diğer yanda kim (nasıl) tarafından bu yönetimin gerçekleştirileceğini belirler. Demokratik yarışma ve seçim sistemi, iktidarın kaynaklığı konusundaki çatışmaları, bu çatışmalar ile doğan güç kullanımını, bu gücün hangi temel yasalar ile meşru kabul edileceğini ve toplumsal düzenin nasıl kurulacağını ve yönetileceğini, bireysel tercihler ve toplumsal temsiliyetler ile siyasal istikrarın nasıl sürdürüleceğini belirleme sürecidir. Özetle demokrasi, sadece bir yönetimin nasıllığını (temsil) değil daha önemli olarak niçinliğini (meşruiyet) belirleme sistemidir. Bu açıdan demokrasinin biri meşruiyet diğeri de temsil olmak üzere birbirinden ayrılmaz iki boyutu vardır. İlki demokrasinin teorik temellerini, ikincisi ise pratik uygulamalarını anlatır. Batı demokrasileri öncelikli sorun olarak meşruiyeti ele alırken ve temsil olgusunu buna bağlarken Türk demokrasi geleneğinde ise meşruiyetten bağımsız bir temsil ve temsilden yoksun bir meşruiyet algılaması içerisinde sistem yürütülür. Türk demokrasine hakim olan bu anlayışın özünde demokrasinin niçinliği/amacı yerine nasıllığı/araçlarının öncelenmesi ve bireyden, bireysel tercihlerden ve bireysel hak ve özgürlüklerden önce gelen “güçlü devlet”, devlet güvenliği, kamu düzeni, kamu çıkarı, “resmi ideoloji” ve cumhuriyet’in demokrasi üzerindeki belirleyiciliğini sürdürmesi yatmaktadır.

Demokrasi, siyasal iktidarın “meşru güç kullanma tekeline” (Weber, 1993: 80) sahip olma gerekliliğinin toplumsal rızaya dayanması zorunluluğu üzerinde yükselir. Aksi takdirde siyasal iktidarın zoru terörü, müdahalesi şiddeti, yasa zulmü ifade edecektir ve karşı karşıya olduğumuz şey ise meşruiyet ve temsil krizine dönüşecektir. Demokrasinin tek meşruiyet kaynaklığı toplumsal rızadır ve toplumsal rıza bir toplum içinde farklı siyasal ve ekonomik taleplerin ve çıkar birlikteliklerinin (partiler, sivil toplum kuruluşları) olduğu gerçeği üzerine kurulu uzlaşma ve konsensüs derecesidir. Bu yüzden demokrasi, bir bütün olarak algılanan toplumun ortak bir amaç içinde ortak bir hedefe götürülmesi iddiası taşıyan liderlik, karizma, geleneksel otorite, dinsel meşruiyet ve resmi ideoloji ile bağdaşmaz. Toplumsal rızanın oluşmasında tek meşruiyet ölçütü olarak bireysel aklı tercih eden demokrasi için bu aklın üstünde hiçbir “Akıl” olamaz. Demokrasi bireyin aklını tek meşruiyet yasa, bireyin tercihini (seçimini) de tek temsil yasa olarak kabul eder. Demokrasilerde halk (bireyler), kendilerinden ayrı ve bağımsız bir siyasal iktidar meşruiyetine değil bizzat kendilerinden kaynaklı, kendilerinin tercihinin ürünü bir iktidarla yönetilirler. Son tahlilde siyasal iktidarın meşruiyeti ile toplumsal rızanın temsili aynı şeydir. Demokrasinin üstünlüğü de zaten temsil ile meşruiyetin en geniş oranda ve alanda örtüşmesidir.

Demokrasi, siyasal temsil ve katılım konusunda çoğulculuğa inanır. Çoğulculuk düşüncesi siyasal iktidarı, bireysel davranışların siyasal sisteme yönelik etkisi ve taleplerinden ziyade, toplumsal, siyasal ve ekonomik belirli

düşünce ve çıkar birlikteliği üzerine örgütlenmiş grupların eylemleri ve siyasal iktidarla ilişkileri olarak değerlendirilmektedir (Panton-Gill, 1988:35). Çoğulculuk, iktidarın modern anlamda artık çok yaygın ve geniş bir alanın içinde olduğu, bu alanda tek bir grup veya sınıfın değil bir çok kişi, grup ve sınıfın birbiriyle çıkar çatışması içerisinde olarak siyasal iktidarın dağıtıldığını iddia etmektedir. Bu, iktidar dağıtımını sadece siyasal ve ekonomik olmayıp bilgi, teknoloji, eğitim, kültür gibi alanları da kapsamaktadır. Bu anlamda siyasal iktidar, çeşitli kaynakları bazı amaçlara ulaşmak için o yöne kanalize edilmesiyle elde edilen bir gerçekliktir (Ball, 1988:30). Çoğulculuk, siyasal iktidarın, küçük alanlardan başlayarak yapılan karşılıklı rekabet ve mücadele sonucunda gerçekleşen bir pazarlık sonucu şekillenmesini ve bu siyasal iktidarın meşruiyetinin de en küçük alanlarda dahi etkin, yaygın ve belirleyici bir şekilde ortaya çıkmasını ifade eder. Fakat bu yaygınlığın birbirine bağlı bir sistemin ağları gibi siyasal iktidarı kontrol ettiği ve siyasal iktidar tarafından da kontrol edildiği bir gerçektir (Dahl, 1961). Dahl'ın Poliarşi olarak tanımladığı çoğunluk yönetimini "seçimle iş başına gelmiş yöneticilerin, her mevki için var olan yarışma hakkının, alternatif bilgilenmenin varlığının ve örgütsel özerkliğin" (Dahl, 1993: 278) bulunduğu bir sistem olarak tanımlar. Sartori de bu kişi ve grup çatışmalarının siyasal iktidarın denetlenmesi için en önemli araçlar olduğunu iddia eder. Ona göre, demokratik meşruiyet için daha önemli olan şey siyasal iktidarın keyfiliklerinin önüne geçilmesi ve yönetici ile yönetimin özdeşleşmesini doğurabilecek siyasal iktidarın kişiselleşmesinin önlenmesidir (Sartori, 1993: 464).

Bir siyasal iktidarın meşruiyet derecesi, ona yönelmiş olan rızanın gücüne ve kabul derecesine bağlıdır. Siyasal iktidara itaat derecesi, meşruiyet derecesidir ki bu da toplumsal rızanın niteliğiyle, siyasal iktidarın ikna kapasitesi ile, iktidar ilişkilerinden doğan otoriteye olan güvenle ve halkın istek ve beklentilerinin otorite tarafından cevaplandırılması ile ilgilidir (Apter, 1965: 236). Demokrasilerde bu sorunun cevaplandırılması, bireylerin kimlik, bütünleşme ve katılım farklılıklarının siyasal ve sosyal olarak barışçı, adil ve eşit bir şekilde yansıtılması, kurumlaşması ve temsil edilmesi ile gerçekleştirilir. Sonuçta ise temsilin doğurduğu toplumsal rıza siyasal meşruiyete dönüşmüş olur.

Karizma/Kahraman/Lider: İktidarın "Ben"liği

Karizmatik "Ben"lik (kahramanlık/liderlik), toplumun bir insanla içselleşmesi, bir ideolojinin, bir dinin, bir geleneksel iktidarın kısaca bir meşruiyetin bir kişide tecessüm etmesi, eşsiz bir tarihsel, toplumsal ve siyasal misyonun bir kişiyle örtüşmesi, korkunun ve ödüllendirmenin bir kişinin eliyle tüm topluma dağıtılmasıdır. Karizmatik benlik, kutsallıkla, tarihsel misyonla, mitoloji veya gelenekle, dinsel veya ideolojik argümanlarla bir kişisel kült yaratılması, bir insanın diğer insanlar üzerinde güç/iktidar oluşturmasıdır. Hristiyan kilise literatüründe "Charisma"nın, Tanrı vergisi, ilahi misyon ve olağanüstü kutsal yetenek anlamlarında kullanılması bu kavramın ne denli kutsallıkla donatıldığını gösterir (Weber, 1993:53, 218). Karizmatik liderlik; topluma eşsiz, tek ve kimlikli bir kişi sunar ve toplumsal dil bunu erişilmez bir kutsallık olarak ifade eder. Lider, toplumun birlik ve beraberliğinin, toplumsal dayanışmanın temsilcisi-özü- olarak kabul edilir. Bu birlik ve beraberlik, her

grup ve toplumda bireyleri uygun bir şekilde kuşatarak/kapsayarak kontrol altında tutularak yapılır (Ardigo, 1987:34). Karizmatik kişilik, iktidarın siyasal ve toplumsal bütün kriterlerini görünür kılan yüzüdür. Siyasal iktidarın önemli meşruiyet aracı olan kahramanlık ve karizmatik liderlik, siyasal iktidarın toplumsal itaat tarafından meşrulaştırılmasının önemli bir yönünü gösterir. Kahramanlık, toplumsal itaate psikolojik bir boyut katar. Siyasal iktidarın vazgeçilmez amacı olan toplumsal birlik ve bütünlüğün en iyi temsil edildiği alan karizmatik liderliğin olduğu alandır.

Karizmatik liderlik ile iktidar ve onun meşruiyeti ete kemiğe bürünür. İktidar, tüm gizemini ve gücünü bir kişide toplar. Temsil edilen şey ise iktidarın birliği ve bütünlüğüdür. Çoğu zaman bu kişi, devlet ya da devlet aklının tek kullanıcısı olur. Karizmatik kişilik etkisini ve büyümesini kullanarak kabul edilmez gibi görünen tercihleri ve çözümleri meşrulaştırır ve geçerliliğini kendi şahsında garanti eder. Fakat bu durum çoğu zaman meşruiyet eksikliğinin liderliğin büyümesiyle gizlenmesi anlamına gelir. Bu kişilik, sistemin devamlılık görüntüsünü garanti altına alan çözümler bulur ve iktidar meşruiyetinin mirasını devşirir. O, farklı çatışmaların, çelişkilerin arabulucusu bir mit olarak topluma sunulur (Cipriani, 1987:1). Bu kişi şahsında, tüm toplum ortak bir ideale, ortak bir geleceğe kilitlenir.

Karizmatik Meşruiyet: “Ben”in İktidarı

Karizmatik meşruiyet kavramını siyaset literatürüne armağan eden Weber, siyaset ve siyasal iktidar ilişkilerini toplumsal davranışlar ve eylemler alanının içinde analiz eder. O, iktidarı, “bir ya da birden fazla kişinin bir toplumsal eylem içinde, eyleme katılan başkalarının direnişine karşı da olsa kendi iradelerini gerçekleştirme gücü” (Weber, 1993:361) olarak tanımlar. Weber, bu güce otorite (meşru iktidar) der ve otoritenin meşruiyeti ile ilgili olarak üç ideal tip ortaya koyar.

Weber’in birinci ideal tipi, meşruiyet ilkelerini geleneklerden ve geçmişin köklü mirasından alan geleneksel otoritedir. Geleneksel iktidarlara olan itaatin temel ölçütü, geleneklere olan yoğun saygı ve bağlılıktır. Geçmişin kutsanması sonucu, geleneksel otoriteye olan bağlılık da kutsallık içerir. İkinci ideal tip ise yasal-ussal otoritedir. Bu otorite tipi, belli bir kurumda bulunmak veya belli kurallara bağlı olmak sebebiyle düzenleme ve itaati sağlama hakkı olarak anlaşılır. Weber, bu otorite tipini bürokrasi ile açıklar. Bürokratik yapıda, yasal düzenlemeler ile belirlenmiş resmi yetki alanları, amaçların gerçekleşmesini sağlayacak resmi görevlerin dağıtımı, işbölümü ve bunun süreklilik içinde işlemesi söz konusudur. Kurallarla, resmîyetle ve kurumlarla düzenlenmiş, sistematik ve rasyonel bürokrasi alanında otoriteye itaat kişilerden ayrı olarak işlevsel ve kurumsal bir rol üstlenmiştir. Bu yüzden bürokrasi, modern devletin en önemli iktidar aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bürokrasi, bir kez tam kurulduktan sonra artık ortadan kaldırılması en zor olan toplumsal yapıdır. Bürokrasi, toplu eylemi rasyonel düzenlilik kazanmış toplumsal eyleme dönüştürmenin başlıca aracıdır ve bu nedenle, güç ilişkilerini toplumsallaştırmaya ve bu gücü denetleyenlere hiyerarşik iktidar alanı kazandırmaya yönelir (Weber, 1993:207-208).

Eğer otorite bir kişinin kahramanlığına, kutsallığına veya olağan üstü bir gücüne bağlı olarak gerçekleşiyorsa bu da üçüncü ideal tipi, yani karizmatik otoriteyi ifade eder. Karizmatik otorite için liderlerde olağanüstülük olması

gerekmez, toplumun onda bunun olduğuna inanması yeterlidir. Karizmatik lider, kriz dönemlerinde ortaya çıkan kurtarıcı mittir. Karizmatik otorite, hiçbir kuralı veya ilkeyi kendisi için bağlayıcı olarak kabul etmez, karizmanın iradesi mutlaklıdır. Karizma hiçbir güçle sınırlandırılmaz ve denetleme kabul etmez. “Karizma yalnızca içsel irade ve denetim kabul eder. Karizmatik lider kendine göre olan işe el atar ve salt taşıdığı misyona dayanarak itaat ve yandaş kitlesi ister. Bunları bulup bulamayacağını başarısı belirler. Onlara gönderildiğine inandığı kişiler onun misyonunu tanımazlarsa, karizmatik iddiası çöker. Yok eğer kabul ederlerse onların efendisi olur” (Weber, 1993: 218).

Weber, karizmatik otoriteyi olağanüstü ve tanrı vergisi kişiliğin, karizmanın otoritesi, yani bir kişiye duyulan mutlak bağlılık ve güvene, onun kahramanlığına ya da başka niteliklerine inanmaya dayanan otorite” (Weber, 1993: 81) olarak tanımlar. O’na göre karizmatik liderlik, doğaüstü yeteneklerin olduğuna inanılmasına, ilahi bir misyon ve görev çağrısının inancına dayanır. Liderin iradesi siyasal iktidarın meşruiyetidir. Kahramanlık ve karizma ise bu otoritenin iktidarına yönelik cazibe ve büyüdür. Bu cazibe ve büyü sayesinde lider ve toplum birbiriyle bütünleşir. Toplumun benliğiyle liderin benliği birleşir. Bu kolektif benlik birlikteliği bir ulus, bir sınıf, bir din, bir ideoloji ile örtüştürülür.

Karizma, iktidarını siyasal iktidara meşruiyet kazandırmış temel ilkelerden alır. Fakat, çoğu zaman bu kişilik kendi meşruiyetini ve iktidarını kendisi oluşturur. Oluşan bu iktidar, toplumsal meşrulaştırma ile otoriteye dönüşür. Toplumsal meşrulaştırma ya geleneksel ya dinsel ya da ideolojik bir kaynaktan beslenir. Bu kaynaklar lidere mitolojik, kutsal, üstün insan özellikleri kazandırır. Bu özellikler olmasa liderin toplumsal meşruiyeti gerçekleşmez. Çünkü, onu itaat edenlerden ayıran bu kaynaklardan aldığı güçtür. “Bu güç onları besledikleri meşruiyetten çoğu zaman bağımsız ve özgür kılar” (Ardigo, 1987: 33). Lider artık meşruiyetin temel yasasının kendisi olduğunu iddia eder. Birlik ve bütünlüğün temelinin kendisinin de içinde olduğu meşruiyet değil bizzat kendisi olduğunu ilan eder. Bu durum, meşruiyet ve liderliğin örtüşmesi durumudur. Weber, bu duruma ‘sezarizm’ demektedir. “O, artık bir geleneğe, bir kurala veya herhangi bir kısıtlamaya aldırılmayan özgür biri olarak halkın efendisidir” (Weber, 1993:197).

Karizma, ister gerçek ister yakıştırma, isterse iddia olsun herhangi bir kimsenin olağanüstü bir yeteneği olarak anlaşılmalıdır. O halde, ‘karizmatik otorite’, yönetilenlerin belli bir kişideki olağanüstülüğe inandıkları için itaat ettikleri insanlar üzerinde ister dış, ister iç etkisi baskın olsun bir hakimiyeti ifade eder. Karizmanın meşruluğu, normal insan yeteneklerinin ötesinde olduğu, doğaüstü sanıldığı için saygı duyulan olağanüstülüğe inanış ve bağlılıktan gelir. Karizmatik iktidarın meşruluğu böylelikle, sihirli güçlere, vahiylerle ve kahramanlara hayranlığa dayanır. Bu inançların kaynağı, karizmatik yeteneğin mucizelerle, zaferle ve başka başarılarla, yani yönetilenlerin refahı ile kanıtlanmasıdır. Karizmatik iktidar, geleneksel ya da rasyonel, genel normlara göre işlemez; ilke olarak, somut vahiylerle ve ilhamlara göre işler ki bu açıdan, irrasyoneldir. “Karizmatik otorite, öyle yazılmış ama ben sana diyorum ki!”liğe dayanmaktadır (Weber, 1993: 253).

Carlyle, her zaman ve her yerde var olduğunu iddia ettiği “büyük adamlara ve kahramanlara tapınma” teorisini, karizmatik otoritenin niteliklerinden çok toplumsal meşruiyet kaynaklarına dayandırır. Carlyle, dünya tarihini ve siyasal iktidar ilişkilerini “kahramanlık” olgusuna indirger. O’na göre, “dünya tarihi büyük adamların hayat hikayesidir. Kahraman, her bir insanın gerçekleşmiş ülküsü, hepsinin olmak istediği şeydir. İnsanlar, bu yüzden onlara saygı duyar ve karşılarında itaatle baş eğerler. Onlar, geçmiş, bugün ve gelecektirler” (Carlyle, 1976:33). Onlar, insanlara önderlik etmiş, insan kitlesinin yapmaya çalıştığı şeylerin veya ulaşmaya çalıştığı hedeflerin geniş anlamda yaratıcıları ve örnekleri olmuşlardır. Yeryüzünde başarılı olmuş olan her şey, meydana getirilmiş bütün eserler, dünyamıza gönderilmiş olan büyük adamlardaki fikirlerin maddi sonuçlarından gerçeklik ve varlık kazanmasından ibarettir. Bütün dünya tarihinin ruhu, onların tarihidir. Onlar, karanlıkları aydınlatan ışıktır (Carlyle, 1976:19-20).

Carlyle kahramanları, Tanrı, peygamber, şair, din adamı, edebiyatçı ve kral olarak sınıflandırır. Ona göre, kahramana tapınmak, bir büyük insana sınırsız hayranlık duymaktır. “Toplum, kahramana tapınma üzerine kurulmuştur. İnsan toplumunun dayanakları olan bütün büyük rütbelere “Heroarşi” diyebileceğimiz kahramanlar saltanatını veya kendi başına yeteri kadar kutsal olan bir hiyerarşiyi oluşturur... Kahramanlara tapınma, her zaman ve her yerde, insan var oldukça o da var olacaktır. Kahraman, zamanın yarattığı değil, tam tersine zamanın gerçekten ihtiyaç duyduğu şeyin ne olduğunu kavrayabilecek bir akıl ve onu doğru yoldan götürmeye yarayan bir cesarettir... Kahraman, gökte çakan şimşek, halk ise bu şimşegin çakmasıyla tutuşacak çalı-çırpıdır. Kahraman, kendi çağının vazgeçilmez kurtarıcısı, çalı-çırpının onsuz asla tutuşmayacağı şimşektir... İnsanlar bu yüzden onlara saygı duyar ve karşılarında itaatle baş eğerler” (Carlyle, 1976:33-37).

Carlyle, modern zamanlarda ki kahramanların, eski kralların yerine geçirilen yöneticiler olduğunu iddia etmektedir. Kral kahramanların en derin anlamıyla tapınma unsuru olduğunu iddia eden Carlyle, meşruiyetin olmazsa olmazlığı anlamındaki toplumsal itaat şartını en iyi bu kurumun sağlayacağına ve bu durumun ideal devlete götüreceğine inanır. Onun düşüncesinde kahraman liderler, toplumun iradesini iradesine teslim ettiği, kendisine samimiyetle bağlandığı, buyruklarına uyduğu önderdir. O, topluma emreder ve onu yönetir. Toplum için sürekli ve pratik öğrenme kaynağı olur. Her gün ve her saat yapılması gereken şeyin ne olduğunu bildirir. Çünkü o, güçlü ve ehil olandır. Bu dünyadaki herhangi bir toplumsal sistemin görevi, bu güçlü ve ehil adamı bulmak ve onu seçkinlik, soyluluk, krallık gibi selahiyet timsalleri ile donatarak ona insanlara yol gösterecek imkanları sağlamaktır. Bu adamın buyruklarına samimiyetle, en ufak şüpheye kapılmaksızın uyulması gerekir. İşte o zaman işler ve davranışlar en iyi ve ideal biçimde düzenlenmiş olacaktır. Bunu yapan ülke, ideal bir ülke olacaktır (Carlyle, 1976: 285-286).

Platon’un kahramanı, uzun süre en zorlu eğitimi alarak yetiştirilen en bilgili ve en cesur kişiler arasından seçilen bir “filozof kral”dı. Bu kahraman, hiç değişmeden kalan şeylerin bilgisine varabilen, devletin kanunlarını ve kurumlarını koruyabilen, her şeyin aslını bilen, güzelin, iyinin, doğrunun kanunlarını koyan, düşünce ile bilgiyi birleştiren, tanrı ve insan işlerini

bütünüyle kavrayan ve birbirinden ayıran, şeref ve sevgi tutkunu, doğruluk, ölçülülük, yiğitlik ve adalete inanan bir insandır (Platon, 1995:171-173).

Machiavelli'nin Kahramanı ise İtalya halkını kendi etrafında birleştirecek bir krallığın kurucusu olan Prens'tir. Prens, bu yüce amacı gerçekleştirmek için hiçbir engel tanımayan, bazen tilki gibi kurnaz, bazen aslan gibi cesur olan, halkını bazen okşayarak bazen tepeleyerek yöneten, ama her zaman ülkesinin birlik ve beraberliği için çalışan bir kişidir. Prens; halkını yoktan var eden ve bu yüzden herkesin ona şükran borcu olduğu kimsedir. O, insanlara inanma gücünü aşıl原因an, bir amaç etrafında kenetleyen ve hiç hata yapmayan kişidir (Machiavelli, 1994:69). O'na göre kahraman bir kaderin çizdiği talih yolunu, gücüyle, kılıcıyla ve zekasıyla değiştiren ve halkının kaderini eline geçirip onu yöneten kişidir.

Rousseau için toplumun eğitilmesi, aydınlatılması ve liderinin belirlediği erdemli yoldan gitmesi için toplumu sürükleyecek bir yasa yapıcıya, kanunlarla toplumu düzenleyecek Lykurgos, Musa veya Muhammet gibi yasa koyucu önderlere ihtiyaç vardır (Rousseau, 1965:60).

Hegel, kahramanlara, idenin gerçekleşmesi için halkın iradesini kendi iradesine bağlayan kişiler misyonunu yükler. Hegel'de kahraman tarihin, tinin ve idenin tek bir kişide özdeşleşmesidir. Tüm bunların bir bütün olarak bir tek kişide buluşmasıdır. O'na göre; "dünyanın istencini oluşturan töz, büyük insanların ereklerindedir. Bu içerik onların asıl gücüdür. İnsanlar, böyle bir ereği gerçekleştirmeyi ilgi duyarak üzerine almış olan kişiye içten gelen bir güdüyle itilirler, karşı koymak ellerinden gelmez. Halklar, o kişinin bayrağı çevresinde toplanırlar. Büyük insan onlara içlerindeki güdüyü gösterir ve onu gerçekleştirir. Bu iki ilke birlikte idenin gerçekliğini meydana getirir" (Hegel, 1991:92). Hegel'in her şeyin en iyisini bildiklerini iddia ettiği kahramanları, tinin en genel ilkesini, hatta genelin de genelini bilen, kavrayan insanlar olarak tüm insanlara idenin değerlerini ve ilkelerini sunan, bu yüzden de diğerlerinin onlara boyun eğdiği ve etraflarında toplandığı aşkın, yüce ve kutsal bir anlamla tüm tarihin üzerine yükseltir. "Onlar, Tinin insanlaşmış iradeleri, tarihin yapıcıları ve idenin bir organıdır. Onlar, tarihsel iradenin üzerlerine yüklediği misyonun hizmetkarıdır. Toplum da bu seçilmiş hizmetkarların hizmetçisidir. İşte daha yüksek geneli kavrayan insanlar, onu kendilerine amaç yapan, tinin daha yüksek kavramına karşılık olan ereği gerçekleştirenler, dünya tarihindeki büyük adamlardır. Bu açıdan bu bireylere kahramanlar denilmelidir. Bunlar içlerine doğan şeyin, zamanı gelmiş ve zorunlu bir şey olduğunu bilen kişilerdir. Onlar bir sonraki zamanı biliyorlar ve diğerleri onların bayrağı altında toplanıyor. Ötekiler duygularıyla onlara boyun eğiyor. Konuşmaları ve eylemleri, söylenebilecek ve yapılabilecek şeyin en iyisidir. Onlarda hayranlık uyandıran nokta, yalnızca kendilerini tözsel tinin organları haline getirmiş olmalarıdır. Kendinde ve kendisi için var olan tinin ereğine uygun ereğe sahip kişiler oldukları için, saltık olarak haklıdır. Onlar, insanlara ilkin ne istediklerini bildiren büyük adamlardır. Bu bireyler, ilkin kendilerinde tatmin bulurlar, başkalarını memnun etmek umurlarında değildir. Eğer bunu isteseydiler başları dertteydi. Çünkü başkaları kendilerinin değil, zamanın ne istediğini bilmemektedirler. Onlar, yapıtlarını ortaya çıkarmak için hiçbir engel tanımazlar. Her şeyin iyisini onlar bilirler" (Hegel, 1991:100-102).

Karizmayı ve karizmatik siyasal iktidarı “tek meşru güç kullanma hakkıyla” donatmaya çalışan bu teoriler, karizmatik meşruiyeti sağlamak için güç, gelenek, ilahi misyon, tarihsel misyon, irrasyonellik, deterministik toplumsal değişim ve gelişim, kollektivite, üstün insan, entellektüalizm, egemenlik, mitoloji ve ideoloji gibi kaynaklardan beslenmektedir. Demokrasinin karşısına en sık çıkan bu siyasal iktidar tipi/karizmatik iktidar; demokratik gelenek, kültür ve meşruiyet kaynaklarının zayıf olduğu siyasal sistemlerde zaman zaman demokrasiye engel olarak, zaman zaman demokrasiyi yok ederek ve zaman zaman da demokrasiyle beslenerek varlığını sürdürmektedir.

Demokrasi ve Karizma Arasında: Türkiye

Siyasal kültür ve gelişme ortamı, demokratikleşme sürecinde en etkin unsurlardan biridir. Bir toplumun siyasal evrimi, onun hem iç hem dış ortamından etkilenir. Türkiye, demokratikleşme sürecine toplumsal dinamiklerin etkisi ile değil de dış unsurların (konjonktür) ve devlet belirleyiciliğinin/düzenleyiciliğinin etkisi veya zorlaması ile girmiştir. Türkiye’de bu müdahalelerin etkisi “toplumsal taleplere göre” ve “toplumla birlikte” değişim sürekliliğini engellemiş devlete “göre” ve ona “yönelik” demokratikleşme ağırlıklı eğilim olmuştur. Türkiye’de, siyasal gelişim sürecindeki demokratik ilişkilerin, taleplerin ve temsil yetlerinin topluma “göre”lik yerine devlete “ait”lik ideolojisiyle geleneksel kurumlar, kültürel değerler ve toplumsal/siyasal meşruiyet kaynaklarının yerlerine devletin aidiyetliklerine (ideoloji, devlet çıkarı, güvenlik, güç, rant) bağlanması demokratikleşmeyi bir kriz sürekliliğine dönüştürmüştür. İkircikli bu siyasal ve toplumsal varoluş, istikrar ve güvenliğe şartlandırılmış bir değişim sendromu, devlete bağımlılığının doğurduğu bireysel ve toplumsal güvensizlik, ideoloji ve demokrasinin birbiriyle örtüşmeyen söylemlerinin doğurduğu farklılıklardan beslenen “gerçek”lerin bulanıklığı demokratik sürecin siyasal gelişme süreciyle paralel gitmemesine ve demokratik süreçte meşruiyet, katılım ve temsil krizlerine neden olmuştur.

Modernleşme sürecinde devletin kültürde, ekonomide, siyasette, eğitimde vd. alanlarda düzenleyici/ belirleyici etken olarak çok önemli ve zorlayıcı bir rol oynaması bu rolün demokratik süreç içerisinde de devam etmesine neden olmuştur. Demokratikleşme sürecinin devlet eliyle ve devletin kontrolünde resmi ideoloji yönünde sürdürülmeye çalışılması demokrasinin vazgeçilmez toplumsal araçları/aracıları olan toplumsal sınıfların ve farklılıkların doğal olarak da bunları temsil eden siyasal partilerin ortaya çıkmasını ve çıkarların da sürekliliğini engellemiştir. Modernleşme sürecinde devlet eliyle yaratılan sınıflar (burjuvazi veya aydın sınıfı) gibi devlet belirleyiciliği altında partiler teşekkül etmiştir. Siyasal ve toplumsal değişim ve gelişim ile başat olan politik zemin tamamen devlet kaynaklı olduğu için de demokratik kültür ve istikrar gelişmemiştir. Hatta demokratik istikrar dendiğinde devletin siyasal sistem üzerindeki başat rolünün sürekliliği anlaşılmıştır. Devletin tekçi/monist mobilizasyon ve istikrar istekliliği siyasete egemen olmuş ve devletin istikrarına tehdit ve resmi ideolojik söyleme aykırı olarak algılanan düşünceler, istekler ve kurumlar (partiler) bu yapı içerisinde meşruiyet alanı bulamadığından siyasal katılım ve temsil krizleri ortaya çıkmıştır. Tüm bunlar demokrasinin en önemli amacı olan farklılıklar içinde uzlaşmayı ve bireysel tercih ve toplumsal rızaya saygıda bütünleşmeyi önlemiştir. Bu krizler, ya toplumu demokrasiye karşı tepkisel kılarak yabancılaşmaya ya toplumu demokrasi ve seçim aracılığıyla

devlete ve devlet seçkinlerine hesap sormaya ya da toplumsal değer, ilke ve temsilcilerini/partileri devletin resmi ideolojine bağlı göstererek ikiyüzlüleşmeye itmiştir. Türkiye’de neredeyse demokrasi tarihi kadar eski bir kavram olan takıyecilik literatüre bu yüzden girdi ve bu kavrama muhatap olmayan hemen hemen hiçbir siyasal oluşum kalmadı. Bu bağlamda demokrasi, “öteki” temsiliyetlerin beriki imiş gibi kılındığı veya görüldüğü bir süreç haline dönüştü. Demokratik süreç de toplumsal, siyasal ve ekonomik çıkar uzlaşısının değil de “öteki”lerin terbiye edilmesinin adı oldu. Zaman zaman da demokratik tercihlerinin yanlışlığıyla suçlanarak sürecin dışına atılarak “öteki”leştirilen bütün bir halk oldu. Devletin ideolojik ilkelerine dayanmayan, bundan kaynaklanmayan hiçbir düşün ve eylemlilik meşru kabul edilmedi. Bu yüzden demokrasinin üzerine oturduğu toplumsal rıza yerini siyasal iktidarın belirleyiciliğine/düzenleyiciliğine bıraktı. Statükonun korunmasına, siyasal düşmanlar yaratılarak toplumsal bütünlüğün sürdürülmesine ve toplumun topyekün düzenlenmesine yönelik demokratik süreç, siyasal iktidarın meşruiyetinin toplumdan kaynaklanması gerektiği meşruiyet arayışı (demokrasi) ile siyasal iktidarın kendinden menkul meşruiyetinin (resmi ideoloji) bir aradalığının doğurduğu çelişkili bir hal aldı. Siyasal iktidarın bireyi, toplumu, siyasal partileri kendi belirlediği alan içerisinde kendi belirlediği meşruiyet ilkesellikleri üzerine düzenleme istekliliği tüm siyasal iktidar araçlarının (bürokrasi, hukuk, ekonomi, ordu, üniversite, medya) bu inşa sürecinde belirlenen amaçlara endeksli bir işlev görmesine yol açtı.

Türk siyasal hayatı ve demokrasi tarihi açısından önemle vurgulanması gereken temel sorun Cumhuriyet ve Demokrasi anlayışlarının özünde barındırdığı çelişkilerdir. Türk demokrasininin Cumhuriyetin gölgesi altında hayatıyet sürdürmesi demokratik meşruiyet kaynaklarının ve alanının gelişmesine engel olurken karizmatik meşruiyet arayışını da beslemiştir. Cumhuriyet rejimi, toplumsal ilişkileri yurttaşlık bağı üzerine oturtmaya çalışır. Bu yüzden de Cumhuriyet, bireylerin toplumsallaşmasında ideolojileri ön plana çıkarır. Cumhuriyet, demokrasinin aksine halk egemenliği yerine millet egemenliğine dayandığı için toplumun her alanda tek bir temsiliyetinin ve meşruiyetinin olması gerektiğine inanır. Bu yüzden tüm kimlikler ulusal, soyut, bir, bütün, mutlak ve kutsal tanımları içerisinde sunulur. Cumhuriyet bu yüzden demokrasinin aksine ideolojisiz var olamaz ve yaşayamaz. Bireyi tanımlayan tüm olgular ortak bir ideolojik temeli içerir. Demokrasinin atomistik birey anlayışı yerine cumhura/homojenliğe içkin bir vatandaş söz konusudur. Bunun sonucunda Cumhuriyet geleneğinde bireysel iradeden değil genel iradeden, somut, tek tek bireysel katılım ve düşüncelerden değil genel, soyut, bir, türdeş bireylerden bahsedilebilir. En sonunda da genel iradenin temsilcileri ortaya çıkar; temsil olgusu demokrasilerde bireysel tercih ve katılımların öncelendiği parti, sivil toplum kuruluşları, dernekler vb. yol açarken Cumhuriyette cumhuru temsil eden tek-parti, devlet seçkinleri, bürokrasi veya kahraman/karizma/lider olabilmektedir. Bu yönüyle de Cumhuriyet her ne kadar siyasal iktidarın meşruiyetini topluma indirgese de toplum içinde bir zümrenin bu meşruiyet mercii konumunu tekeline alması mümkündür. Demokrasi kavramında çoğulculuk ilkesi mündemiç iken, Cumhuriyet vurguyu kurumsal ve toplumsal bütünlüğün (devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü) birlikteliğine yapar.

Demokrasi bu yönüyle bir düzen değil bir süreç iken Cumhuriyet, süreçten çok bir düzeni, bir düzenliliği hatta toplumu düzenlemeciliği ön planda tutar. Demokrasi cumhuriyetteki devletin ve ideolojinin tayin edici rolünün karşısına bireyleri, bireysel girişimleri ve sivil kurumları çıkarır.

Cumhuriyetin kurulması otoriter, güvenlik kaygılı ve disiplinci bir devlet anlayışına dayanır. Bunu her alandaki (okul, aile, askeriye, bürokrasi,) otorite sahiplerine “baş eğme” olarak da tanımlayabiliriz. Cumhuriyet, demokrasideki “hukuk ve özgürlük” yerine “kanun ve düzen” ilkelerini savunur. Bu yüzden cumhuriyet rejimleri hukuk devleti olmak yerine kanun devleti olmayı yeğlerler. Topluma göre bir hukuk düzenlemesi yerine toplumu belirlemeye, şekillendirmeye ve düzenlemeye yönelik bir kanun ve düzen anlayışı içerisinde kurumlaşırlar. Bu yüzden Cumhuriyette bireysel özgürlüklerin üzerinde devletin iktidar alanı (kamusal alan) vardır ve bu alan kamu yararı, ortak çıkar, devletin varlığı ve bütünlüğü gibi ilkeler adına yok edilir. Cumhuriyette bireylerin özgürlükleri ve çıkarları cumhurun ortak yararına göredir. Bu anlayış Cumhuriyetin beslendiği korporatist ve organizmacı toplumsal teorilerin ürünüdür. Bu anlayış toplumsal farklılıkları ret ettiği gibi bireysel özgürlüklerin önünü de tıkamaktadır. Çünkü bireysel tüm istekler korporatif toplum modelini parçalayıcı ve organizmik yapıyı bozucu unsurlar olarak siyasadan dışlanır. Bunun için de yurttaşların bireysel çıkarları peşinde koşmasını engelleyecek, ortak çıkarı ve kamusal ruhu, “umumculuğu” egemen kılacak bir düzen ve düzenleyici zorunludur. Zayıf ve güvenilmez bir doğası olan insanların erdemli yurttaşlar haline getirilebilmesi için, onların güdülerini, bağlılıklarını, yatınlıklarını biçimlendirecek, bencil doğalarını ıslah edecek bir kahraman/karizma/lidere yani “büyük adamlar”a, “üstün insan”lara ihtiyaç vardır.

Demokraside yukarıda da önemle vurguladığımız gibi iktidarın meşruiyet kaynağı birey, iktidarın temsil alanı halktır. Ama resmi bir ideolojinin gölgesinde gelişen Türk demokrasi geleneğinde iktidarın meşruiyet kaynağı ideoloji, iktidarın temsil alanı halktır. Bireyin evrene, tarihe, topluma ve kendine yönelik değer ve ilkelerinin siyasal iktidarın mutlak belirleyiciliği altında resmi bir ideoloji olarak dayatılmasının aracına dönüştürülmüş bu demokraside “halkın iktidarı”ndan değil “iktidarın halkı”ndan bahsetmek mümkündür. Demokrasi, devletin bir iktidar aracı olarak algılandığı zaman bireyin nesneleşme süreci başlamış ve toplumsal, siyasal, ekonomik her türlü aygıt siyasal iktidarın resmi ideolojisinin baskı, entegrasyon ve manipülasyon aracına dönüşmüş demektir. Bu yüzden, resmi ideolojinin demokrasi ile birlikte/içinde/üstünde duruşu, o sistemi totalite ve demokrasi arasında bir salınım zorunluluğuna sürüklemiştir. Türk demokrasi geleneğinde devlet, ideolojik amaçlılık içinde demokrasiyi de biçimlendirir. Devleti özne, birey ve toplumu nesne kılıcı resmi ideolojik hegemonya içerisinde demokrasi resmi ideolojinin aracına dönüşür. İktidarın totaliterliği ile ideolojinin toptanlığı birbirini bütünleyerek demokrasinin salt seçim sistemine, toplumsal örgütlenmeler/sivil toplum ve partilerin de siyasal iktidarın ideolojik terbiye araçlarına indirgenmesi amaçlanır. Bu demokrasi sisteminde siyasal partiler, toplumu bir ve bütün (total) algılayan toplumsal teori içinde farklı siyasal temsilciliklerle (party/parça) siyaset kurgulamasını doğal olarak da aynı bütünün parçalarını temsil ederek toplumun siyasal iktidardan taleplerinin değil, siyasal iktidarın toplumdaki taleplerinin aracı resmi kurumlara

dönüşür. Bu süreçte, resmi ideolojinin ilkeleri siyasal partilerin de ana prensipleri olur. Tüm partiler kendilerini resmi ideoloji ile özdeşleştirerek politikalarının temeli yaparlar ve bu politikaları meşrulaştırmak için kullanırlar. Siyaset, devlet alanı/siyasal iktidar ile demokrasi alanı/hükümet-parlamento olarak ikiye ayrıldığından siyasal partiler demokratik meşruiyetlerini halktan, siyasal meşruiyetlerini ise devletten/resmi ideolojiden alırlar. Siyasal partiler devleti temsil edenler/bürokrasi ile demokrasiyi temsil edenler/halk arasında temsil krizi yaşarlar. Son tahlilde Türk demokrasi kültüründe oldukça yoğun yaşandığı gibi siyasal partiler, demokratik meşruiyet kaynaklarından hak ve yetki alırken/ararken devletin meşruiyet kaynaklarına karşı sorumluluk duyarlar. Halktan hükümet politikaları ve programları için oy talep ederler ama iktidar da devlet politikalarının ve programlarının uygulayıcısı olmak zorunda kalırlar. Siyasal partiler parçalı toplumsal ayrımları (etnik, ideolojik, dinsel, ekonomik) değil bütüncül, tek bir toplumsal bütünlüğü (ulus, halk) temsil ederken devletin ideolojik alanının dışına çıkamazlar. Toplum ve devletin birliği ve bütünlüğünden beslenen resmi siyaset içinde partiler temsil ettikleri topluma karşı değil siyasal iktidara karşı sorumludurlar.

Demokrasi, siyasal plüralizme dayanır. Siyasal plüralizm; farklı temsil alanları ve çıkarların kurumlaştığı siyasal partilerin barış ve uzlaşma içerisinde yarışmalarını ifade eder. Türk demokrasi geleneğindeki gibi tek bir iktidar meşruiyeti ve iktidar temsiliyeti üzerine siyaset yapmaya kurgulanmış partiler siyasal plüralizmin değil ideolojik iktidar tekelinin/monizmin aygıtlarıdır. Bu yüzden de demokrasi, toplumun tek bir ideolojik kimlikle bütünleşmiş farklı partiler ve kişiler arasında tercih yapılmasını değil farklı ideolojik tercihleri ve farklı kimlikleri temsil eden partiler arasında tercih yapılabilmesini ifade eder. Demokrasiyi üstün kılan olgu, çok partili seçim sistemi değil bireysel ve toplumsal tercihlerin özgür sivil örgütlenme ile siyasal katılıma dönüştürülmesi ve yönetimin siyasal ve hukuki olarak toplum tarafından denetlenmesidir. Demokrasilerde siyasal partilerin fonksiyonu, temsil ettikleri toplumun taleplerini siyasal iktidara ulaştırmak ve bu talepler için mücadele etmek, bireysel özgürlük ve toplumsal katılımı devletin güvenliğini önceleyen siyasal iktidara karşı savunmak, devlet güvenliği alanını bireysel özgürlükler alanı lehine sınırlamaya çalışmak yani bireyi, bireysel hak ve özgürlükleri devletten korumaktır. Aksi takdirde, meşruiyetini siyasal iktidarın ideolojik belirleyiciliğinden ve müsaade etmesinden müsaade ettiği kadar alan siyasal partiler, bireysel tercih ve toplumsal rızanın temsiliyet araçları değil resmi ideoloji içerisinde kalan resmi bağımlılık araçlarıdır ve temsil ettikleri şey de plüralist toplumsal katılım değil monist siyasal mobilizasyondur.

İşte demokratik kültürün toplumsal değer, ilke ve çıkarlara kapalı bu yapısı içerisinde bireysel tercihler ve toplumsal rıza da siyasal partilerin program ve beyannamelerine yönelik değil, ki hepsi yukarıda belirttiğim nedenlerden dolayı birbirinin neredeyse aynısıdır, partiyi temsil eden liderin karizması ve kahramanlığına yöneliktir. Unutulmamalıdır ki karizmatik meşruiyet, demokratik meşruiyetin boşluklarından ve eksiklerinden sızarak egemenlik kurmaya çalışmaktadır. Faşizmin ve totaliter karizmatik otoritelerin demokratik meşruiyetin karşısına, onun eksikliklerini kullanarak demokratik yöntemler içerisinde bir kurtarıcı olarak çıkması bunun en iyi örneğidir. Demokrasi

içerisinde elbette karizmatik farklılıklar ve üstünlükler olacaktır ama bizim eleştirdiğimiz şey demokratik meşruiyetin yerine karizmatik meşruiyetin ikame edilmesidir. Karizmatik meşruiyet lehine kazanılan her başarı kesinlikle demokratik meşruiyet aleyhinedir. İktidarın kişiselleşmesi demokratik meşruiyete uygundur ama kişiselliğin iktidarlaşması demokrasinin yok olmasıdır. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde demokrasiye geçiş çabalarının önündeki en büyük engel de bu idi. Yine Türk demokrasi tarihinde, karizmatik meşruiyet ve demokratik meşruiyet çatışmalarında karizmanın da demokrasinin de yok edildiği müdahalelere (sivil veya askeri) rastlanabilir. Aslında Türk demokrasi tarihi, karizmatik meşruiyet ile demokratik meşruiyet arasındaki çatışmaların tarihidir: karizmatik meşruiyetin demokratik meşruiyeti yok ettiği dönemler, karizmatik meşruiyetle demokratik meşruiyet arasındaki çatışma üzerine her iki meşruiyetin de yok edildiği dönemler, karizmatik meşruiyetin demokratik meşruiyete baskın olduğu dönemler.

Demokratik kültür ve meşruiyet, bireysel tercih ve toplumsal rıza olgularının rasyonaliteye dayalı tercihler, ilişkiler ve kurumsallaşmalar aracılığıyla gelişir. Birden çok partinin, birden çok kadronun ve birden çok programın yarıştığı demokraside rasyonel seçmenlerin tercihlerini geleneksel meşruiyet ilkelerine veya karizmatik otoritelere göre değil de rasyonel ihtiyaçlara, teknik çözümleyiciliğe ve kurumsal işlevselciliğe göre yapacakları beklenir. Demokratik akıl için partilerin programları ve devletin sorunlarına yönelik çözüm önerileri partinin temsil ettiği gelenekten ve liderinin karizmasından daha tercihe şayandır.

Demokratik meşruiyetin en belirgin özelliği, bireylerin tercihlerini sadece kendi gerçekliklerinin sebebi ve ürünü olarak ortaya koymaları gerektiğidir. Bireyin kendi kaderini etkileyecek kararlara katılması, karar alma mekanizmalarında temsil edilmesi ve kararların uygulanmasını denetlemesi demokratik meşruiyetin temel ilkeleridir. Demokrasiyi diğer sistemlerden ayıran şey, sadece egemenliğin halka ait olması değildir, aynı zamanda egemenliğin halkın faydasına kullanılması ve halk tarafından denetlenebilmesidir. Bu ilkelerin temelinde ise, her bir bireyin kendi faydasını ve zararını hesaplayacak bir rasyonel bilince sahip olduğu kabulü yatar (Ayakkabının ayağı sıkı sıkmadığını en iyi bilen, onu giyendir).

Türkiye'de yapılan son seçimler (03 Kasım 2002) göstermiştir ki Türk siyasal kültürüne egemen olan temel anlayış değişmemiştir. Belki siyasal sistemin çok önemli aktörleri, partileri ve siyaset anlayışı (popülizm biçimi) değişmiştir ama tüm bunları değiştiren ana felsefe aynı kalmıştır. Hala Türk siyasetinin değişmeyen olgusunun geleneğin belirleyiciliğinde yükselen Paternalizm ve "Kahramana Tapınma" olduğu görülmektedir. Seçimler neredeyse siyasal parti liderlerinin karizmatik kişiliklerinin yarışına sahne olmuştur. Son seçimlerde siyasal ve toplumsal tüm sorunların çözümünün tek kaynağının "büyük adam", "üstün insan" olduğu anlayışı daha da kuvvetlenerek sahne almıştır. Bu anlayış; doğruyu bilen, uzak görüşlü, sıradan olmayan, halkı eğitecek, ona erdemli olmasını öğretecek, onu karanlıktan aydınlığa çıkaracak, tüm yolsuzlukları ortadan kaldıracak, ekonomik krizi çözecek, herkese iş verecek, herkesin hayat standartını yükseltecek, ülkeyi muasır medeniyet seviyesine çıkarmak için AB'ye katılımı sağlayacak, anaların gözyaşlarını dindirecek, eğitimden sağlığa, tarımdan madencilğe her türlü sorunun

üstesinden elindeki sihirli değneğiyle gelecek, halkın hayat alanlarına ve özgürlüklerine müdahale eden bürokratik ve elit sınıflara haddini bildirecek bir lidere halk inandığı, onu kendisinden daha yüce ilan ettiği için kaçınılmaz olarak paternalisttir. Ayrıca “öteki”lerin kendilerini bu karizmayla özdeşleştirmeleri, kendi itilmişliklerinin ve kakılmışlıkların intikamını onunla almak istemeleri, tüm haksızlıkları “deli yürek” timsali onun çözmesini beklemeleri, ona “Fevkalbeşer” nitelikler atfetmeleri, onları köle yerine koyan iktidarlara karşı liderlerinin görüntüsü, kimliği ve kişiliği ile (maskesi ile) “Spartaküs benim” diyerek tüm toplumsal, siyasi ve ahlaki sorumluluklarını onun omuzlarına yükleyerek tarih sahnesinden çekilmeleri ve nihayet sorunların çözüm iktidarına malik (Başbakan) olamayacağını bile bile ama “inadına” onu tercih etmeleri de “büyük adamlara hayranlık” veya “kahramana tapınma” işaretleridir.

Türk seçmenin oy verme davranışını etkileyen temel olgular rasyonel gerekçelerden ziyade irrasyonel olgulardır ve doğal olarak oy verme davranışı bir tercihi değil bir tepkiyi ifade etmektedir. Türkiye’de partilerin programlarından ve seçim beyannamelerinden yola çıkarak oy veren seçmenler oldukça azdır. Gerçi tüm partilerin sorunları ortaya koyuşları ve çözüm önerileri birbirlerine oldukça benzemektedir. Bu yüzden Türk siyasal geleneğinde partilerin programı, kadroların niteliğinden çok parti liderinin kişiliği, kimliği ve karizması oy verme davranışlarını ve partilere katılımları etkileyen en önemli olgudur. Bunun en iyi örneği, toplum içinde bireyler tuttukları partinin adıyla veya ideolojik taraflılıkla değil de parti liderlerinin isimleriyle anılmalarıdır. Türk siyasetinde, her ne kadar her lider partisini kadro hareketi olarak tanımlasa da, bir partinin ve ideolojik taraflılığının ismiyle sahne alan oylardan ve insanlardan çok “cı-cu” nitelendirmeler ile ortaya çıkan şahıs merkezli bir oluşum vardır. Türk demokrasi tarihi incelemelerinde de zaten devirler hükümetlere göre değil liderlerin isimlerine göre yapılmaktadır. Türk siyasal tarihine damgasını vuran bu patrimonyal liderlik kültürü; siyasal, toplumsal ve dinsel mitlerle beslenerek kahramanlara tapınmaya dönüşür. Bu süreç karşılıklı olarak birbirini besleyen ritüellerle de süslenerek (el öpme, kurban kesme, yemin etme, isim koyma (baba, ana, bacı, hoca, karaoğlan, köroğlu vb.), maske takma vb.) karizmatik meşruiyetin toplumsal onanması gerçekleştirilir. Bireyi ve bir bütün olarak toplumu nesneleştiren Türk demokrasi geleneğinin bu rasyonalitesi halka (bireye) güvensizlik üzerine kurulu pozitivist toplum ve tarih anlayışının ürünüdür. Pozitivizmin, insanların dışında var olan ve bilimsel bilgi ve tecrübe ile bilinecek bir “nesnel gerçekler” alanının varlığını kabul etmesi ve bu alanı (toplumsal dinamikleri ve toplum yönetimini) “en iyi bilenler” olarak liderlerin toplumu yönetmeleri ve yönlendirmeleri gerektiği rasyonalitesi, Türk siyasetindeki karizmatik meşruiyet ve kahramana tapınma irrasyonelitesi ile örtüşür. Bu anlayışta halkın siyasetin amacı ve aracı olmak iddiası şöyle dursun halkın siyasete katılımı söz konusu bile olmaz; tam aksine bu rasyonellik, liderin ve partisinin yol göstericiliğine ve halkın şekillendirilmesine odaklanır. Tepeden inmece veya popülist türleriyle partilerin halkla tek yönlü (monolog) ilişkisi Türk siyasetinde geleneğe dönüşür.

Türk demokratik kültürüne hakim olan bu iki temel olgunun kökeninde her ne kadar toplum geleneklerinin rolü olsa da yukarıda vurgulamaya çalıştığım devlet geleneklerinin rolü çok daha büyüktür. Çünkü Türk geleneğinde bu iki

gelenek zannedildiği gibi birbirini etkilemekten, iç içe olmaktan öte çok büyük oranda ayrı, bağımsız ve uzak alanlardır. Bu iki alanın ilişkisi sadece devletin geleneğinin toplum geleneğine dönüştürülmesi dayatmaları ile sınırlıdır. Toplum geleneğinin devlet geleneğini etkilediği, belirlediği ve düzenlediği alanlar ve imkanlar oldukça sınırlı olmuştur. Yarım asırlık demokrasi geleneğinde demokratik teamül olarak, partiler geleneği, konsensüs ve uzlaşma anlayışı yerine sadece liderlere ve kahramanlara dayalı politik değişimler ve dönüşümler belirginleşmektedir. Bu süreçte demokrasinin kurumsallaşması ve demokratik rasyonelitenin siyasal ve toplumsal alanda etkin olması uğraşları yerine kurucu liderliğin devletle, Cumhuriyetle ve demokrasiyle özdeşleşmesi, demokrasiye müdahalelerin kurumsallaşması (anayasalar) ve bireysel aklın yerine “raison d’etat”nın (devlet aklı/hikmet-i hükümet) tüm toplumu ve siyaseti kuşatması görülmektedir.

Sonuç

Demokratik meşruiyetin temel ilkesi toplumsal konsensüse dayalı “yasaların egemenliği” iken karizmatik meşruiyet “Ben”in egemen olduğu bir dünya kurgular. Demokratik meşruiyet çoğunluğun iradesi doğrultusundaki yaptırımlar da dahil olmak üzere soyut, genel ve adil olma gibi belli nitelikleri olan yasalarla keyfiliğin önlenmesini amaçlarken karizmatik meşruiyet keyfiliğe yol açabilecek kişiselleşmiş iktidarı özünde taşır. Demokratik meşruiyet değişmeyen mutlak bir devlet otoritesine karşı çıkarak belirli kişi ve grupların imtiyazlı bir durum almasını red ederken karizmatik meşruiyet doğası gereği karizmatik liderin ayrıcalıklı ve üstün iktidarını savunur. Demokratik meşruiyetin temel ölçüsü tüm insanların birbiriyle her türlü siyasal, sosyal, hukuki ve ekonomik haklara sahip olma ve kullanmada eşitliğe inanırken karizmatik meşruiyet üstün insanın ve onun tabilerinin eşitler arasında birinci olduğunu iddia eder. Demokratik meşruiyet anlayışında herkes temel haklarını kullanmada özgür iken karizmatik meşruiyet anlayışında tek özgür kişi vardır o da “Karizma”dır. Demokratik meşruiyette insana güvenmek esastır ve insan rasyonel tercih yapabilme yetkinliğine sahip iken karizmatik meşruiyet insanı irrasyonel değerlerle tanımlar ve ona asla güvenmez. Demokratik meşruiyette ideal insan tipi özgür karar verebilen, bağımsız, aktif, rekabetçi, mücadeleci, kendini gerçekleştiren, topluma yönelmiş, maddi refahı ve mutluluğu hedefleyen ve uzlaşmacı birey iken karizmatik meşruiyette “kişilik” sadece karizmaya ait olduğundan diğer insanlar; düşünmeyen, lidere mutlak itaat eden, çevresine bağımlı, pasif, kaderci, varlığını bir irrasyoneliteye kurban eden muti birer elemandırlar. Demokratik meşruiyette siyasal iktidarın tüm düşün ve eylemliliklerin dayanağı bireysel hak ve özgürlükler ile toplumsal rıza iken, bunun alanı kamu oyu ve seçimler iken ve iktidar da kamuoyuna karşı sorumlu iken karizmatik meşruiyetin tek dayanağı “Ben”in mutlak aklı ve sadece kendine karşı sorumlu olan bu “ben”liğin meşruiyet dayanağı da yine kendisidir. Demokratik meşruiyet, “gerçek”in bilgisinin yöneticilerde olduğunu ve toplumun bu gerçeklere göre yaşamaları gerektiği otoriter ve jakoben anlayışı red ederken karizmatik meşruiyet gerçek ve gerçeğin hayat tarzını bilecek bir insanın varlığına inanır ve tüm topluma o hayat tarzını mutlak gerçek olarak dikte eder. Bu açıdan demokratik meşruiyet tek tek tüm insanların düşüncelerine, hayat anlayışlarına ve yaşam tarzlarına saygı duyar ve onları kutsal kabul ederken karizmatik meşruiyette tek bir düşünceyi ve hayat tarzını herkes için uyulması

gereken zorunluluk haline dönüştürür. Demokratik meşruiyet, “iktidarın bozacağına, mutlak iktidarın mutlaka bozacağına” inanmasından dolayı en büyük yönetim erdemi olarak hata yapma hakkının kutsallığına ve yönetimin hataların düzeltilmesi için gerekli mekanizmaların (yargısal denetim, seçim, kamuoyu baskısı, baskı grupları, siyasal partiler) oluşturulması gerektiğine inanırken karizmatik meşruiyet “hatadan münezze” iktidarın kontrolünde yol alır. Bu bağlamda demokratik meşruiyet için olmazsa olmaz olan şey iktidar değil muhalefet iken karizmatik meşruiyette mutlak iktidar kendinden menkul meşruiyeti dolayısıyla muhalefete gerek duymaz. Demokratik meşruiyet, siyasal düzeni hiçbir “düzen”in ve hiçbir düzenlemenin tek başına mutlak olamayacağı bir çatışma ve uzlaşma alanı olarak görürken karizmatik meşruiyette siyaset, karizmatik “ben”liklerin kendini gerçekleştirme ve kendine göre düzen kurma aracıdır.

Son tahlilde demokrasinin önemli bir temsil tipolojisi olan karizmatik yetenek gerek demokratik kültür ve geleneğin zayıflığı gerekse karizmanın kendini gerçekleştirme arzusunun etkinliğinden dolayı demokratik meşruiyeti aşabilecek, kapsayabilecek ve hatta yok edebilecek donanımları özünde barındırabilir. Fakat demokratik geleneğe uygun çözüm, karizmatik meşruiyet kaynaklarını yok etmek veya karizmatik meşruiyeti zayıflatmak değil demokratik meşruiyet kaynaklarını güçlendirmek ve demokrasi kültürünü özümsemektir. Çünkü demokrasinin alternatifi olarak yükselen karizma, meşruiyetini kendi güçlülüğünden ve yetkinliğinden değil demokrasinin zayıflığı ve yönetemezliği sorunundan alır. Sorun yoksa karizma da yoktur.

KAYNAKÇA

- AKAL, Cemal Bali. (1991), **Yasa ve Kılıç**, Afa Yayınları, İstanbul.
- APTER, D.A. (1965), **The Politics of Modernization**, Chicago: University of Chicago Press.
- ARDIGO, Achille. (1987), “The Moral Question and Legitimation”, **Current Sociology**, V:5-2, Sum.
- BALL, Alan R. (1988), **Modern Politics and Government**, 4.Ed., Clatham New Jersey, Clatham House Publishers.
- BARKER, Ernest. (1962), **The Social Contract**, Oxford: Oxford U.P.
- CARLYLE Thomas. (1976), **Kahramanlar**, Çev: Behzat Tanç, Kutluğ Yayınları, İstanbul.
- CIPRIANI, Roberto. (1987), “ The Sociology of Legitimation”, **Current Sociology**, V:5-2, Sum.
- COHEN, Ronald. (1988), “Introduction”, **State Formation and Political Legitimacy**, Edited by: Ronald COHEN-Judith D. TOLAND, Transaction Books, New Brunswick (USA)-Oxford (UK).
- DAHL, Robert, A. (1993), **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çev: Levent Köker, Türk Siyasi İlimler Derneği ve Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.
- DAHL, Robert, A. (1961), **Who Governs?**, New Haven Connecticut: Yale University Press.
- FERRAROTTI, Franco. (1987), “Legitimation, Representation and Power”, **Current Sociology**, V:5-2, Sum.
- HEGEL, G.W.F. (1991), **Tarihte Akıl**, Çev: Önay Sözer, Ara Yayınları, İstanbul.

- MACHIAVELLI, Niccolò. (1994), **Prens**, Çev: Nazım Gönenç, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- PANTON- GILL, Geoffrey –Peter. (1988), **Introduction to Politics**, 2.Ed., Oxford: Basil Blackwell.
- PLATON. (1995), **Devlet**, Çev: Sebahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ROUSSEAU, J. J. (1965), **Toplum Sözleşmesi**, Çev: Vedat Günyol, Çan Yayınları, İstanbul.
- SARTORI, Giovanni. (1993), **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev: T. Karamustafaoğlu-M. Turhan, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara.
- WEBER, Max. (1993), **Sosyoloji Yazıları**, Çev: Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.